

**ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ
ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ
ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΗ
ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

Δρ. Ζανέκα Στεργιανή

Συντονίστρια Ε. Ε. Φιλολόγων ΠΕ.Κ.Ε.Σ Κρήτης

Η απόρριψη της έτοιμης αφήγησης και η πρόκριση της σύνθεσης αφηγήσεων προϋποθέτει:

- τη θεματική ανάλυση
- τις εξηγήσεις
- την επιχειρηματολογία
- τη διασταύρωση των πηγών
- την αποκάλυψη των σχέσεων της αφήγησης με τα ίχνη των τεκμηρίων και
- τη συγγραφή με ποικίλους τρόπους, με ποικίλες προθέσεις και ποικίλους αποδέκτες

Ως προς το ιστορικό πλαίσιο επισημαίνεται ότι αυτό συναπαρτίζεται από δομικές έννοιες, που πρέπει να αποτελούν και τους βασικούς άξονες της αφήγησης και της διδασκαλίας:

- **συνέχεια – ασυνέχεια**
- **αλλαγή**
- **χρόνος (ιστορικοί χρόνοι, χρονολόγηση)**
- **πηγές – τεκμήρια**
- **αιτιότητα (πολλαπλότητα - πολυπλοκότητα)**
- **συνέπειες (αποτελέσματα)**
- **συνθήκες (περιστάσεις, ιστορικό πλαίσιο)**

Κειμενοκεντρική-επικοινωνιακή προσέγγιση

- Η χρήση των ιστορικών πηγών στη σχολική τάξη, με την αξιοποίηση συγκεκριμένων δραστηριοτήτων μελέτης, επιτρέπει την άμεση συμμετοχή των μαθητών σε διαδικασίες διερεύνησης και οικοδόμησης της ιστορικής γνώσης. Ο μαθητής έχει τη δυνατότητα να γνωρίσει στοιχεία για το προς διερεύνηση ζήτημα, να διακρίνει επιμέρους πτυχές, να καταγράψει τρόπους επικοινωνίας του παρελθόντος, να κατανοήσει αιτιώδεις σχέσεις στο πλαίσιο της συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου, να συνειδητοποιήσει την πολυπλοκότητα του ιστορικού παρελθόντος. Η διαδικασία ανατροφοδότησης επιτρέπει την αναζήτηση απαντήσεων με την ενεργό εμπλοκή του /της μαθητή/-τριας. Στάδια διδασκαλίας:

1. Εξωκειμενική προσέγγιση
2. Εσωκειμενική προσέγγιση
3. Διακειμενικότητα
4. Σύνθεση
5. Δημιουργικές δραστηριότητες

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ ΙΕΠ:

http://users.sch.gr/sfscholiki/files/nomothesia/ps3_istoria_g_gel.pdf

Ιστοριογραφικές Σχολές (19^{ος}-20^{ος})

Τα δύο μεγάλα φιλοσοφικά ρεύματα που επηρέασαν την εξέλιξη της ιστοριογραφίας, κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, ήταν ο **ιδεαλισμός και ο θετικισμός**. Ο **ιδεαλισμός** αναζητούσε την ιδέα δηλαδή την κινητήριο δύναμη (π.χ. η ιδέα της λαϊκής κυριαρχίας κατά την Γαλλική Επανάσταση) πίσω από ένα ιστορικό γεγονός, ενώ ο **θετικισμός** προσπαθούσε να ανακαλύψει την αιτία για την οποία συνέβη το ιστορικό γεγονός και συγχρόνως επιδίδωκε να το συνδέσει με νόμους που καθόριζαν την ιστορική εξέλιξη, ανάλογους με τους νόμους των φυσικών επιστημών.

- **Ιστορικισμός** < Ιδεαλισμού, ακολούθησε:
- **Θετικισμός** (σύνδεση με την νομοθετική αντίληψη)
- **Άλλες σχολές:** των μεθοδιστών, η ερμηνευτική, η μαρξιστική προσέγγιση και η σχολή των Annales.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Διδακτική Μεθοδολογία και
Εφαρμογές στο Μάθημα της
Ιστορίας

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΥΠΡΟΥ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

<http://archeia.moec.gov.cy/sm/227/methodologia.pdf>

Για την κριτική προσέγγιση και αξιοποίηση των γραπτών πηγών είναι απαραίτητο οι μαθητές/τριες να γνωρίζουν τα εξής στοιχεία (R. Stradling, 2001):

- τη διαφορά ανάμεσα στις **πρωτογενείς και τις δευτερογενείς πηγές**, σε σχέση με το πρόβλημα της αξιοπιστίας τους
- τη σημασία της διερεύνησης για **στοιχεία κι ενδείξεις** σχετικά με το από πού και πώς είχε ο δημιουργός της πηγής πληροφορίες για τα όσα αναφέρει, την εγκυρότητα δηλαδή και την αξιοπιστία της πηγής
- τη συσχέτιση των **προθέσεων, της θέσης και του ρόλου του δημιουργού** με τις οπτικές του
- την αξία **της προηγούμενης γνώσης και του ιστορικού πλαισίου της πηγής** για την αξιολόγησή της
- τον εντοπισμό **κενών ή σιωπών** (γεγονότα, ημερομηνίες, ονόματα κ.λπ.) που θα ήταν απαραίτητα για τον έλεγχο της αξιοπιστίας της
- **την αναζήτηση άλλων πηγών**, που είναι αναγκαίες για διευκρινίσεις, κάλυψη κενών και διασταύρωση των πληροφοριών.

Κριτήρια τυπολογίας πηγών:

η εγγύτητα της πηγής με το γεγονός που περιγράφει, το είδος της πηγής, η μορφή, τα υλικά κατασκευής, η προέλευση και η χρήση της.

Με κριτήριο το είδος τους (Δ. Μαυροσκούφης, 2005, σ. 27–30) σε:

- **γραπτές πηγές** (επίσημα κρατικά έγγραφα, άλλα επίσημα έγγραφα, ανεπίσημα ιδιωτικά έγγραφα, γραπτές μνημονικές πηγές, εφημέρες πηγές, λογοτεχνία, ιστοριογραφικά κείμενα, κείμενα άλλων επιστημών κ.ά.).
- **παραστατικές πηγές** (οπτικές πηγές, ακουστικές – ηχητικές πηγές, απτικές πηγές – κατάλοιπα του υλικού πολιτισμού, ιστορικοί τόποι).

Με κριτήριο την εγγύτητα(Δ. Μαυροσκούφης,2005 σ. 26):

- ✓ **Πρωτογενείς ή άμεσες πηγές:** «είναι εκείνες που προέρχονται από μια συγκεκριμένη περίοδο του παρελθόντος, σύγχρονη μ' αυτή που μελετά ο ιστορικός». Άρθρα εφημερίδων, διπλωματικά έγγραφα, νόμοι, επίσημα στατιστικά στοιχεία, αυτούσιοι λόγοι επίσημων προσώπων και μαρτυρίες, ντοκουμέντα (όπως ημερολόγια, απογραφές, δημόσια έγγραφα ή συνεντεύξεις, αποτελέσματα ερευνών, αρχεία μελετών), νομίσματα, σφραγίδες, συνθήκες, πρακτικά, ανασκαφικά ευρήματα, φωτογραφίες, γελοιογραφίες, πίνακες ζωγραφικής, καρτ ποστάλ, εικόνες κλπ.
- ✓ **Δευτερογενείς ή έμμεσες πηγές:** «είναι οι μεταγενέστερες ερμηνείες». Νοούνται όλες οι αναφορές (άρθρα σε ιστορικά περιοδικά, βιβλία, κινηματογραφικές ταινίες, ιστοριογραφικά κείμενα, χρονογραφίες, πίνακες στατιστικοί, από ιστορικούς, χάρτες και άτλαντες, λογοτεχνικά έργα κλπ.) που αναφέρονται στα υπό μελέτη θέματα και δημιουργήθηκαν σε ύστερο χρόνο κυρίως από ιστορικούς. Είναι κείμενα που παρουσιάζουν γενικεύσεις, αναλύσεις, συνθέσεις, ερμηνείες ή εκτιμήσεις δεδομένων ή πληροφοριών. Σημαντικότερες δευτερογενείς πηγές είναι τα ιστοριογραφικά έργα.

Βήματα για την επεξεργασία των πηγών(Μαυροσκούφης,2005)

Βασικά ερωτήματα:

- 1.Θέμα – περιεχόμενο
- 2.Κατηγορία και είδος
- 3.Γνησιότητα
- 4.Αυθεντικότητα
- 5.Προέλευση (χρόνος – τόπος δημιουργίας / ανακάλυψης, δημιουργός)
- 6.Ένταξη στο ιστορικό πλαίσιο

Στοιχεία ανάλυσης και ερμηνείας:

- 1.Κατανόηση (γλώσσα – ύφος, σύμβολα – κώδικες, ορολογία, κειμενικοί δείκτες, τροπικότητα λόγου, σχήματα κλπ.)
- 2.Αξιοπιστία – εγκυρότητα (θέση – ρόλος δημιουργού, σχέση με γεγονότα – ακρίβεια, προθέσεις, κενά – παραλείψεις, προέλευση πληροφοριών κλπ)
- 3.Ιδεολογική ανάλυση (πλαίσιο δημιουργίας, ιδέες, αξίες, πεποιθήσεις, οπτικές, προκαταλήψεις, αντιφάσεις, οπτικές κλπ)
- 4.Αποδέκτες / πρόσληψη (σύγχρονοι και μεταγενέστεροι)
- 5.Πολυπρισματικότητα / διασταύρωση (ενίσχυση οπτικών ή ασυμφωνία)
- 6.Σημασία (ερωτήματα, συνεισφορά στην κατανόηση του θέματος)

Στάδια επεξεργασίας των πηγών(Α. Μαστραπάς,2008)

Εξωκειμενική προσέγγιση (κατηγορία/είδος, τεκμηρίωση προέλευσης, ένταξη στο ιστορικό πλαίσιο)

- Ποιος είναι ο συντάκτης της πηγής;
- Ποιο είναι **το ιστορικό – κοινωνικό πλαίσιο** στο οποίο την συντάσσει; Είναι φορέας συγκεκριμένης ιδεολογίας; Ποιες κοινωνικές, πολιτικές, ιδεολογικές, θρησκευτικές ή άλλες δεσμεύσεις μπορεί να καθορίσουν την οπτική του γωνία;
- Είναι σύγχρονος με τα γεγονότα, τα οποία περιγράφει ή ερμηνεύει (είναι αυτόπτης ή αυτήκοος μάρτυρας) ή απέχει χρονικά από τα γεγονότα;

- **Κειμενική προσέγγιση**

- Τι πληροφορίες μας δίνει η πηγή;
- Σε ποιες ερμηνείες προχωρεί ο συντάκτης της; Ποια μηνύματα στέλνει;
- Τι δεν αναφέρεται; Πρόκειται για σκόπιμη αποσιώπηση;
- Λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα της εξωκειμενικής προσέγγισης, πόσο έγκυρος κι αξιόπιστος μπορεί να είναι ο συντάκτης της πηγής;

Για την άντληση και καταγραφή των ιστορικών πληροφοριών μιας πηγής από τους μαθητές, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ο πιο κάτω πίνακας:

Αυτή η πηγή με πληροφορεί:	Αυτή η πηγή εισηγείται ότι (τι μηνύματα στέλνει):	Αυτή η πηγή δεν αναφέρει:

- Διακειμενική προσέγγιση

- Συσχετισμός – αντιπαράβολή – σύγκριση πηγών: ευκαιρία για πολυπρισματική προσέγγιση της ιστορίας.

- Σύνθεση

- Σύνθεση των πληροφοριών και κριτική επεξεργασία τους: σύνθεση ιστορικών γνώσεων (σχολιασμός – ερμηνεία, χαρακτηρισμός ιστορικής προσωπικότητας, αποκωδικοποίηση τυχόν συμβόλων, έλεγχος αξιοπιστίας/εγκυρότητας πηγής, τεκμηρίωση, προέκταση – σύγκριση – εξαγωγή συμπερασμάτων).

- ❑ Η επεξεργασία των πηγών στην τάξη δεν προϋποθέτει απαραίτητα την εφαρμογή και των τεσσάρων προσεγγίσεων.

Χρήση αντικρουόμενων πηγών – κριτική προσέγγιση (Δ. Μαυροσκούφης, 2005):

-τι συνέβη;

-πώς συνέβη;

-ποιοι άρχισαν τη σύγκρουση;

-ποιοι είχαν δίκιο;

-ποιοι είχαν περισσότερες και καλύτερες ευκαιρίες να το αποδείξουν;

-ποιοι υπήρξαν πιο εκλεκτικοί και προσεκτικοί στους ισχυρισμούς τους;

-εντοπισμός των περισσότερο έγκυρων και αξιόπιστων πηγών

-εντοπισμός πληροφοριακών κενών

-εντοπισμός και αξιολόγηση προκαταλήψεων που έχουν οι δημιουργοί των πηγών

-εντοπισμός και ταξινόμηση ομοιοτήτων και διαφορών στις διάφορες πτυχές του θέματος

-εξαγωγή συμπερασμάτων

Εφαρμογή επεξεργασίας γραπτής πηγής (ΠΣ Κύπρου)

<http://archeia.moec.gov.cy/sm/227/methodologia.pdf>

Η νομοθεσία της Μακεδονικής Δυναστείας και η σύγκρουσή της με τους «Δυνατούς»

1η κειμενική πηγή

[...] έβγαλε διαταγή (ο Βασίλειος Β΄) οι εισφορές των φτωχών (μικροκαλλιεργητών) που είχαν καταστραφεί να πληρώνονται από τους δυνατούς. Ονομάστηκε δε η τέτοιου είδους είσπραξη «αλληλέγγυον». Όταν δε ο πατριάρχης Σέργιος και πολλοί από τους αρχιερείς και από τους ασκητές όχι λίγοι τον παρακάλεσαν να σταματήσει αυτό το παράλογο βάρος, ο βασιλιάς δεν υπάκουσε [...]

Ιωάννης Σκυλίτσης, * *Σύνοψις ιστοριών, Bas2+Const8.3*, Εκδ. Μίλητος, Αθήνα 2000

*Ο Ιωάννης Σκυλίτσης ήταν χρονογράφος του 11ου–12ου αιώνα.

2η κειμενική πηγή (από την ιστορική αφήγηση του σχολικού εγχειριδίου)

Αυτό σημαίνει ότι η άμυνα και η οικονομία του Βυζαντίου ήταν αδιανόητα χωρίς τη μικρή και μεσαία ιδιοκτησία. Γι' αυτό επί 80 χρόνια (922–1002) οι αυτοκράτορες προσπάθησαν με τις Νεαρές τους να προστατεύσουν την αγροτική κοινότητα και τους ελεύθερους καλλιεργητές από τις καταχρήσεις των δυνατών. Με τους νόμους αυτούς οι Μακεδόνες αυτοκράτορες επέβαλαν ή επέτυχαν (μεταξύ άλλων) τα εξής:

1. Να προτιμώνται ως αγοραστές οι γείτονες και οι συγγενείς, όταν πουλιόταν ένα κομμάτι κοινοτικής γης.
2. Να περιοριστεί η αύξηση της εκκλησιαστικής περιουσίας.
3. Να πληρώνουν οι δυνατοί τους φόρους των φτωχών του χωριού (1002), μια υποχρέωση που βάραινε παλιότερα την κοινότητα συλλογικά (αλληλέγγυον).

Ιωάννης Δημητρούκας και Θουκυδίδης Ιωάννου,

Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία, Β' Γυμνασίου, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2006, σ. 50

Διευκρίνιση

Ο όρος «Δυνατοί» και το περιεχόμενό του θεωρείται κεκτημένη γνώση (δόθηκε στους μαθητές στο προηγούμενο ακριβώς μάθημα).

Συγκεκριμένα στην Ενότητα

II. ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, Οι Εξελίξεις στην οικονομία και την κοινωνία (σ.48), αναφέρεται:

«Στο μεταίχμιο από τον 8ο προς τον 9ο αι. άρχισε να σχηματίζεται μια νέα αριστοκρατία της γης (ή επαρχιακή), κοντά στην οποία υπάρχει και η αριστοκρατία των αξιωμάτων (αστική). [...] Οι δύο ομάδες [...] συγχωνεύτηκαν σε ενιαία τάξη στα τέλη του 10ου αι. Είναι οι δυνατοί. Σ' αυτούς περιλαμβάνονταν οι πολιτικοί, οι στρατιωτικοί και οι θρησκευτικοί άρχοντες και οι διαχειριστές της κρατικής, της αυτοκρατορικής, της εκκλησιαστικής και μοναστικής περιουσίας».

Εξωκειμενική προσέγγιση

- **Ποιος είναι ο συντάκτης της πηγής;**
 - Ο χρονογράφος Ιωάννης Σκυλίτσης (επεξηγείται στους/στις μαθητές/τριες η έννοια του χρονογράφου και πώς διαφοροποιείται από τον ιστορικό).
- **Είναι σύγχρονος με το γεγονός που περιγράφει;** (δίνουμε στους μαθητές/τριες την πληροφορία ποιος ήταν ο Σκυλίτσης και πότε έζησε). Συνειδητοποίηση της χρονικής απόστασης από το γεγονός.
 - Είναι μεταγενέστερος του γεγονότος: Έζησε στα τέλη του 11ου αιώνα. Περιγράφει ένα γεγονός που συνέβη κατά τη βασιλεία του Βασίλειου Β' (976–1025). Υπάρχει χρονική απόσταση ενός αιώνα περίπου.
- **Επομένως, είναι πρωτογενής ή δευτερογενής η πηγή;**
 - Δευτερογενής πηγή (καθώς το κείμενο συντάχθηκε υστερόχρονα από το ιστορικό φαινόμενο το οποίο περιγράφει).

Κειμενική προσέγγιση

- Τι μας πληροφορεί η πηγή; (Ποιος διέταξε; Τι διέταξε; Τι όριζε το αλληλέγγυον;)
 - Ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β΄ διέταξε το αλληλέγγυον, το οποίο όριζε να πληρώνουν οι δυνατοί τους φόρους των φτωχών μικροκαλλιεργητών, όταν οι τελευταίοι αδυνατούσαν να τους πληρώσουν.
- Ποια ήταν η θέση της Εκκλησίας απέναντι στο αλληλέγγυον;
 - Η Εκκλησία (Πατριάρχης Σέργιος και πολλοί αρχιερείς και ασκητές) ζήτησαν από τον αυτοκράτορα να καταργήσει το νομοθετικό αυτό μέτρο.
- Ποια ήταν η απάντηση του Βασιλείου Β΄ στο αίτημα της Εκκλησίας;
 - Αρνήθηκε να υπακούσει στο αίτημα της Εκκλησίας.

Διακειμενική προσέγγιση

- Ποιες πληροφορίες μας δίνει η ιστορική αφήγηση του βιβλίου για το αλληλέγγυον (σ. 50);
 - Ο θεσμός του αλληλεγγύου προϋπήρχε του Βασιλείου Β΄ αλλά διαφοροποιημένος: υποχρέωση που βάραινε την κοινότητα συλλογικά.

Σύνθεση

- Πώς ερμηνεύεται η αντίδραση της Εκκλησίας; Πόσο συμβατή ήταν η αντίδραση της Εκκλησίας με το ορθόδοξο χριστιανικό κήρυγμα;
- Η Εκκλησία είχε οικονομικά συμφέροντα στη βυζαντινή ύπαιθρο (κτηματική περιουσία), τα οποία θίγονταν με το νομοθετικό μέτρο του αλληλεγγύου. Γι' αυτό αντιδρά στο μέτρο του Βασιλείου Β' προασπιζόμενη τα συμφέροντά της. Η ικανοποίηση, όμως, του αιτήματος της Εκκλησίας από τον αυτοκράτορα θα σήμαινε ότι θα πλήττονταν οι μικροκαλλιεργητές, πράξη που δεν θα ήταν και τόσο «χριστιανική».
- Πόσο αξιόπιστες φαίνονται να είναι οι πληροφορίες του Σκυλίτση; Υπάρχουν στοιχεία που σας κάνουν να σκεφτείτε ότι είναι/δεν είναι αξιόπιστη η πηγή;

Σύνθεση γραπτής απάντησης μαθητή

- Αναφορά των σχετικών πληροφοριών του βιβλίου και παρεμβολή στοιχείων από τις πηγές, με χρονική και λογική σειρά (η οποία υπαγορεύει την πρόταξη κατά περίπτωση της πληροφορίας του βιβλίου ή της πηγής, καθώς και το χωρισμό της απάντησης σε παραγράφους). Μετά από προεργασία:
- **Δημιουργία σχεδιαγράμματος:** δύο στήλες (στη μια στήλη οι πληροφορίες του βιβλίου και στην άλλη οι πληροφορίες της πηγής/των πηγών)

Συγγραφή απάντησης

- Σύνθεση στηλών σχεδιαγράμματος χρησιμοποιώντας μεταβατικές φράσεις (π.χ. «Σύμφωνα με τον (συγγραφέας πηγής)...», «Όπως αναφέρεται στο (τίτλος έργου από το οποίο προέρχεται το παράθεμα)...», «Ανάλογες είναι και οι πληροφορίες που καταγράφονται στο παράθεμα/στο απόσπασμα από το έργο του...», «Ο (συγγραφέας πηγής) σημειώνει ότι...»), για να είναι εμφανής η μετάβαση από τις πληροφορίες του βιβλίου σε αυτές της πηγής.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1. Γενική/εισαγωγική αναφορά στο θέμα ή πολύ σύντομη αναφορά στα γεγονότα/δεδομένα που έχουν προηγηθεί. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί και η πρώτη παράγραφος του κεφαλαίου του βιβλίου (αν είναι εισαγωγική).

3. Πρώτη αξιολόγηση πηγής (υποκειμενική / αντικειμενική, αξιόπιστη / αναξιόπιστη)

2. Είδος / κατηγορία πηγής

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Γενικά συμπεράσματα που απορρέουν από το συσχετισμό των δεδομένων ιστορικής αφήγησης (επίσημης αφ.) και πηγής. Μπορεί επίσης να είναι μια αναφορά στα ιστορικά δεδομένα/γεγονότα που ακολουθούν αυτά της κυρίως απάντησης. Δεύτερη αξιολόγηση πηγής (ποιες πτυχές του θέματος φωτίζει).

ΚΥΡΙΩΣ ΘΕΜΑ

1. Πληροφορίες του βιβλίου (διατηρείται η διάρθρωση των παραγράφων του βιβλίου)

2. Σχολιασμός στοιχείων πηγής/πηγών (όχι γενικόλογος, αλλά με εστίαση στα στοιχεία που απαντούν στην ερώτηση).

3. Κατά την ανάπτυξη συνδέουμε, όπου είναι αναγκαίο, τα στοιχεία της πηγής με τις πληροφορίες του βιβλίου που έχουν παρατεθεί προηγουμένως, χρησιμοποιώντας φράσεις όπως: «προηγουμένως έγινε λόγος για...» / «έχει ήδη σημειωθεί» / «όπως προαναφέρθηκε»...

Η επεξεργασία μιας γελοιογραφίας (σκίτσου, εικόνας), όπως προτείνεται από τους G. Niemetz και J. Whitfield και τον US.NARA, συνοψίζεται από τον Δ. Μαυροσκούφη (2005, σ. 237–238) στον πιο κάτω πίνακα:

1^ο Στάδιο	
Οπτικά στοιχεία	Λεκτικά στοιχεία
• Καταγράψτε τα πρόσωπα ή τα αντικείμενα που βλέπετε στο σκίτσο • Ποια είναι τα σημαντικότερα θέματα που παρουσιάζονται στο σκίτσο;	• Σημειώστε τον τίτλο (αν υπάρχει) και τα λεκτικά σχόλια. • Επισημάνετε λέξεις ή φράσεις που χρησιμοποιεί ο σκιτσογράφος για να προσδιορίσει πρόσωπα ή αντικείμενα στο σκίτσο. • Σημειώστε κάθε ημερομηνία ή αριθμό που υπάρχει στο σκίτσο.

2° Στάδιο

Οπτικά στοιχεία

- Ποια από τα στοιχεία του καταλόγου που δημιουργήσατε μοιάζουν να είναι σύμβολα;
- Ποιο νομίζετε ότι είναι το νόημα του κάθε συμβόλου;
- Η γενική σχεδίαση ή οι λεπτομέρειες αναπαριστώνται με ρεαλιστικό ή υπερβολικό τρόπο;

Λεκτικά στοιχεία

- Ποιες λέξεις ή φράσεις στο σκίτσο φαίνονται να είναι οι πιο σημαντικές;
- Γιατί το πιστεύετε αυτό;
- Να επισημάνετε επίθετα που περιγράφουν τα συναισθήματα και τις ιδέες που εκφράζονται στο σκίτσο.

3° Στάδιο

Περιγράψτε τη δράση που παρατηρείται στο σκίτσο.

- Εξηγήστε πώς τα λεκτικά στοιχεία επεξηγούν το σκίτσο.
- Έχει σχέση το περιεχόμενο του σκίτσου με πραγματικά ιστορικά γεγονότα, πρόσωπα κ.λπ. ή αποτελεί εντελώς φανταστική σύλληψη;
- Προσδιορίστε το μήνυμα του σκίτσου.
- Ποιες κοινωνικές ομάδες θα συμφωνούσαν ή θα διαφωνούσαν με το μήνυμα; Γιατί;

4° Στάδιο

Διασταυρώστε το περιεχόμενο του σκίτσου με άλλες πηγές και παρουσιάστε τα συμπεράσματά σας.

5° Στάδιο

Γράψτε μία παράγραφο σχετικά με τη σημασία του σκίτσου ως ιστορικής πηγής.

- Γράψτε μια σύντομη αφήγηση με αφορμή το σκίτσο.
- Αναζητήστε και άλλα σκίτσα με το ίδιο ή παραπλήσιο θέμα από την ίδια εποχή και χώρα και συγκροτήστε μια συλλογή. Στη συνέχεια δώστε τίτλο στη συλλογή και γράψτε ένα κατατοπιστικό εισαγωγικό σημείωμα.
- Αναζητήστε σκίτσα από άλλες χώρες ή εποχές με το ίδιο θέμα: συγκρίνοντάς τα μεταξύ τους, να εντοπίσετε ομοιότητες και διαφορές και να προσπαθήσετε να τις εξηγήσετε.

Πτωχο-
κομείον

- Επώνυμη γελοιογραφία του Μιχαήλ Αθανασιάδη, η οποία δημοσιεύτηκε στην **εφημερίδα ΣΚΡΙΠ** στις **15-1-1895**, δηλαδή δεκατρείς περίπου μήνες μετά την κήρυξη του ελληνικού κράτους σε κατάσταση πτώχευσης ως προς τις πληρωμές προς το εξωτερικό και τρεις μήνες πριν από τις εκλογές του Απριλίου 1895, στις οποίες το κόμμα του Τρικούπη ηττήθηκε κατά κράτος, ενώ δεν εξελέγη ούτε ο ίδιος ο Τρικούπης.
- Η γελοιογραφία απεικονίζει με δηκτικό τρόπο την έντονη κριτική που ασκείται στην οικονομική πολιτική του Τρικούπη και αποτυπώνει τη γενική δυσaréσκεια της εποχής για το πρόσωπο του πρωθυπουργού.

Στο: Αικατερίνη Φλεριανού (επιμ.), *Χαρίλαος Τρικούπης, η ζωή και το έργο του*, τόμ. Β', εκδ. Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 1989, σ. 965.

Πτωχο-
κομείον

- **Δύο μορφές: Μία αντρική και μία γυναικεία.**
- Ο άντρας: επίσημη ευρωπαϊκή αστική ενδυμασία και ημίψηλο καπέλο (ενδυματολογική συνήθεια Τρικούπη που παραπέμπει στην πολιτική του εκσυγχρονισμού με ευρωπαϊκό προσανατολισμό, ενδυμασία χρονικά περιορισμένη)
- Η γυναίκα: αρχαιοπρεπή ενδυμασία και περικεφαλαία που συμβολίζει τη διαχρονικότητα της Ελλάδας.
- Η αντρική μορφή βρίσκεται σε ενεργητική κίνηση με βηματισμό: κρατάει με το αριστερό χέρι τη γυναίκα, η οποία έχει το βλέμμα χαμηλωμένο. Με το δεξί του χέρι ανοίγει με το πόμολο μια πόρτα και ετοιμάζεται να ανοίξει και να οδηγήσει τη γυναίκα-Ελλάδα στο «πτωχοκομείον» (επιγραφή στην πόρτα).

Πτωχο-
κομείον

- Σατιρική-εικονιστική αναφορά στην **πτώχευση της χώρας το 1893**, την οποία διακήρυξε ο τότε πρωθυπουργός της χώρας Χαρίλαος Τρικούπης.
- Ο γελοιογράφος δείχνει να τον θεωρεί υπεύθυνο και μάλιστα προβάλλει τη θέση ότι η πτώχευση της χώρας ήταν συνειδητή επιλογή του Τρικούπη.
- Στη γελοιογραφία αντανακλάται η κυρίαρχη πεποίθηση της εποχής για την προσχεδιασμένη πτώχευση του 1893, όπως βεβαιώνεται άλλωστε και από το αποτέλεσμα των εκλογών του Απριλίου του 1895, στις οποίες το κόμμα του Τρικούπη υπέστη συντριπτική ήττα.

Κριτική προσέγγιση και ανάλυση χαρτών, διαγραμμάτων,
κινηματογραφικών και τηλεοπτικών πηγών, ηχητικών πηγών,
μουσείων – ιστορικών τόπων – μνημείων, προφορικών πηγών

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Κ. ΜΑΥΡΟΣΚΟΥΦΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS223/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%95%CE%9D%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91_05.pdf

Παραδείγματα εναλλακτικών δραστηριοτήτων:

1. Έρευνα σε ζητήματα εκφραστικής γραφής (ημερολόγια, απομνημονεύματα, αυτοβιογραφίες).
2. Έρευνα σε ζητήματα λογοτεχνικής γραφής (μυθιστορήματα, ποίηση).
3. Έρευνα σε ζητήματα εικαστικής γραφής (έργα ζωγραφικής, γλυπτικής, φωτογραφίας).
4. Αποτύπωση έμπνευσης των μαθητών μας (με λόγο, ζωγραφική, φωτογραφία, μουσική).
5. Η δομημένη συζήτηση γύρω από ένα επίμαχο ιστορικό γεγονός ή φαινόμενο
6. Η παραγωγή από τους μαθητές σύντομων εικονιστικών / κειμενικών αφηγημάτων.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΙΕΠ:

http://users.sch.gr/sfscholiki/files/nomothesia/ps3_istoria_g_gel.pdf

Προβλήματα και δυσκολίες των μαθητών με τις ιστορικές πηγές

- ✓ αδυναμία κριτικής αξιοποίησης πληροφοριών (κυρίως από γραπτές πηγές): ταύτιση αφήγησης με τεκμήρια, γεγονότα και ιστορική αλήθεια.
- ✓ δυσκολία κατανόησης γραπτών πηγών λόγω χαμηλού επιπέδου αναγνωστικών δεξιοτήτων.
- ✓ αύξηση δυσκολιών λόγω λειτουργίας τους στο μάθημα (τεκμήρια μικρού μεγέθους, φορείς ήδη επεξεργασμένης πληροφορίας, αποσπασματικός χαρακτήρας) = μετατροπή τους από «θέσει» σε «φύσει» τεκμήρια.

Τα ζητούμενα των ιστορικών πηγών-παραθεμάτων:

- **Α. Άλλοτε ζητείται να λάβουμε υπόψη την ιστορική αφήγηση και το σχετικό παράθεμα και να απαντήσουμε σε συγκεκριμένη ερώτηση διδακτικής προσέγγισης ή αξιολόγησης.** Αυτό σημαίνει ότι το παράθεμα παρέχει ορισμένες ειδικότερες πληροφορίες για το ιστορικό γεγονός. Επομένως για να δώσουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για το ζητούμενο θα πρέπει να λάβουμε υπόψη 1) την ιστορική αφήγηση και 2) τις πληροφορίες που παρέχει το παράθεμα.
- **Β. Άλλοτε ζητείται, λαμβάνοντας υπόψη τις πληροφορίες ενός παραθέματος, να απαντήσουμε σε μια ερώτηση.** Στην περίπτωση αυτή το παράθεμα περιλαμβάνει συνήθως πληροφορίες που δεν περιέχονται στην ιστορική αφήγηση.
- **Γ. Άλλοτε ζητείται η σύγκριση και εξαγωγή πληροφοριών και συμπερασμάτων από δύο πηγές – παραθέματα.** Συνήθως τα παραθέματα αυτά περιέχουν διαφορετικές πληροφορίες και γι' αυτό θα πρέπει να είμαστε σε θέση να συγκρίνουμε τις διαφορετικές πληροφορίες, έχοντας υπόψη την ιστορική αφήγηση και να συνθέσουμε την απάντησή μας, η οποία αξιοποιεί τις πληροφορίες του βιβλίου και τα δεδομένα του παραθέματος Η συγκριτική μελέτη των πηγών συμβάλλει στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης.
- **Δ. Άλλοτε ζητείται ο σχολιασμός ενός παραθέματος.** Συχνά εντοπίζονται κάποια γεγονότα, πράξεις, πρόσωπα και κίνητρα και ζητείται η αξιολόγηση τους. Η αξιολόγηση αυτή γίνεται με βάση τις ιστορικές γνώσεις των μαθητών.

Βασικές αρχές σχολιασμού μιας ιστορικής πηγής

- Κατ' αρχάς, διαβάζουμε προσεκτικά την πηγή.
- Ο σχολιασμός της πηγής στις εξετάσεις μπορεί να γίνει είτε μετά την ολοκλήρωση του αντίστοιχου θεωρητικού ζητήματος (παράθεση) είτε ενδιάμεσα (σύνθεση: απαιτείται στη Γ' Λυκείου). Ας μην ξεχνάμε ότι σχολιασμός δεν είναι το να ξαναγράψουμε την πηγή με διαφορετικά λόγια.
- Τοποθετούμε την πηγή στον συγκεκριμένο χρόνο που γράφτηκε (contexte historique), εξετάζουμε αν ο συντάκτης της ήταν αυτόπτης μάρτυρας ή όχι και αν συμμετείχε ή όχι στο γεγονός που αφηγείται, για ποιο σκοπό έγραψε και σε ποιο κοινό απευθύνεται, ώστε να την κατανοήσουμε και να την σχολιάσουμε ορθά, αποφεύγοντας τους ιστορικούς αναχρονισμούς.
- Επισημαίνουμε λέξεις ή φράσεις «κλειδιά» για να κατανοήσουμε το νόημά της, τα κίνητρα και τις προθέσεις του συγγραφέα, τα μηνύματα που ήθελε να «περάσει» κλπ. Εξετάζουμε ποιο ζήτημα ή ζητήματα πραγματεύεται, ποια προβλήματα επισημαίνονται και ποια είναι η άποψη/θέση του συντάκτη της για τα γεγονότα που περιγράφει.

- Εξετάζουμε πόσο καλά φωτίζει η πηγή τα γεγονότα που αφηγείται, αν υπάρχουν αντίθετες απόψεις, αν διαφαίνεται και πού μεροληψία του συντάκτη της ή, αντίθετα, αν εκθέτει (με βάση τις γνώσεις που έχουμε) τα γεγονότα αντικειμενικά, αν διασώζει την άποψη μόνο των νικητών ή και των ηττημένων και αν η συγκεκριμένη πηγή επιβεβαιώνει ή διαψεύδει την ερμηνεία των γεγονότων που διασώζονται σε άλλες πηγές.
- Με τη βοήθεια όσων γνωρίζουμε από τις παραδόσεις -η πηγή που θα δοθεί θα έχει σχέση με το αντίστοιχο θέμα- προσπαθούμε να αποκωδικοποιήσουμε το νόημα καίριων φράσεων (π. χ. γιατί η πηγή γράφει έγινε Τούρκος και όχι εξισλαμίστηκε ή έγινε μουσουλμάνος).
- Αναζητούμε (αν η πηγή προσφέρεται γι' αυτό) τη σχέση αιτίων - αποτελεσμάτων.
- Αξιολογούμε τη σημασία της πηγής για την εποχή που γράφτηκε.
- Γενικά, κάνουμε έναν ολόπλευρο σχολιασμό, εκφράζοντας και την προσωπική μας άποψη με επιχειρήματα.

(ΦΕΚ 2881 / 5-7-2019) : Αξιολόγηση μαθητών - Ιστορία Ο.Π.Α.Σ. Γ' Λυκείου

α) Στην πρώτη ομάδα περιλαμβάνονται δύο θέματα που μπορούν να αναλύονται σε ερωτήσεις με τις οποίες ελέγχονται οι ιστορικές γνώσεις των μαθητών (ιστορικές έννοιες, ιστορικά γεγονότα, χρονολογίες, δράση ιστορικών προσώπων, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά φαινόμενα, κ.τ.λ.) και η κατανόησή τους.

β) Στη δεύτερη ομάδα περιλαμβάνονται δύο (2) τουλάχιστον θέματα που απαιτούν σύνθεση ιστορικών γνώσεων και κριτική ικανότητα (αξιολογήσεις ιστορικών γεγονότων ή ιστορικών προσώπων, ανάλυση αιτιών ή συνθηκών που συντέλεσαν στη διαμόρφωση και εξέλιξη σημαντικών ιστορικών φαινομένων κ.τ.λ.). Στην περίπτωση αυτή μπορούν να χρησιμοποιούνται και ερωτήσεις επεξεργασίας ιστορικού υλικού, το οποίο δίνεται στους μαθητές σε φωτοτυπία. Το υλικό αυτό αφορά γραπτές ιστορικές πηγές, εικαστικά έργα, χάρτες, διαγράμματα κτλ που χρησιμοποιούνται ως αποδεικτικά στοιχεία ή ως μέσα άντλησης στοιχείων για την εξαγωγή ιστορικών συμπερασμάτων.

■ Η βαθμολογία κατανέμεται κατά 50% σε καθεμία από τις ομάδες αυτές και διαφοροποιείται ανάλογα με τον βαθμό δυσκολίας σε καθεμία από αυτές.

http://users.sch.gr/sfscholiki/files/nomothesia/1_fek_2881_5_7_2019.pdf

Κατά τη βαθμολόγηση απαντήσεων σε ερωτήσεις που απαιτούν επεξεργασία ιστορικού υλικού (παραθεμάτων, εικόνων, διαγραμμάτων, χαρτών κλπ) αξιολογείται, ανάλογα με τη συγκεκριμένη κατά περίπτωση διατύπωση της ερώτησης, η ικανότητα του υποψηφίου:

- **Να περιορίζει αυστηρά την απάντησή του σε όσα ζητεί η ερώτηση** και να μην επεκτείνεται σε γενικόλογο συνολικό σχολιασμό ή παρουσίαση του περιεχομένου της πηγής.
- **Να αντιλαμβάνεται την ακριβή σημασία των ιστορικών όρων** που περιέχει η πηγή.
- **Να εντοπίζει τη ζητούμενη πληροφορία και να τη συγκρίνει** με την αντίστοιχη πληροφορία του σχολικού βιβλίου ή/και δεύτερης πηγής που του δίνεται προς εξέταση.
- **Να εντοπίζει τις ομοιότητες και τις διαφορές** αφενός ανάμεσα στο περιεχόμενο και αφετέρου ανάμεσα στην οπτική δύο ή περισσότερων πηγών.

- **Να αναγνωρίζει το είδος της πηγής** (ιστορικό έργο, άρθρο εφημερίδας, άρθρο/ομιλία ιστορικού προσώπου κλπ), **να την αξιολογεί** και **να εντάσσει** την πληροφορία της πηγής στα ιστορικά της συμφραζόμενα.
- **Να συνοψίζει** επιγραμματικά τις πληροφορίες που του ζητούνται.
- **Να συμπληρώνει, να υποστηρίζει ή να αντικρούει** την επιχειρηματολογία της πηγής με βάση τις ιστορικές του γνώσεις από τη μελέτη του σχολικού βιβλίου.
- **Να δημιουργεί** ένα δικό του κείμενο, συνδυάζοντας τις πληροφορίες της πηγής ή των πηγών και τις ιστορικές του γνώσεις από τη μελέτη του σχολικού βιβλίου, το οποίο θα είναι ολοκληρωμένο (με αρχή, μέση και τέλος), θα χαρακτηρίζεται για τη συνοχή του και θα είναι σωστά δομημένο με σαφήνεια (παράγραφοι, διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις, λεξιλόγιο).
- **Διδακτικοί Στόχοι:** Γνώση, διαδικασίες μάθησης, κατανόηση, εφαρμογή, προέκταση-επέκταση, ανάλυση, σύνθεση, εκτίμηση-αξιολόγηση, κοινωνικοποίηση: στάσεις, συμπεριφορές, μεταγνώση

«Οι άνθρωποι πάντοτε φωνάζουν ότι θέλουν να δημιουργήσουν ένα καλύτερο μέλλον. Αυτό δεν είναι αλήθεια. Το μέλλον είναι ένα απαθές κενό. Το παρελθόν σφύζει από πρόθυμη ζωή. Το παρελθόν υπάρχει για να εκνευρίσει, να προκαλέσει, να μας βάλει σε πειρασμό να το καταστρέψουμε ή να το βάψουμε ξανά από την αρχή. Ο μόνος λόγος που οι άνθρωποι θέλουν να είναι κύριοι του μέλλοντος είναι για να αλλάξουν το παρελθόν».

Μίλαν
Κούντερα στο
έργο του «*Το*
βιβλίο του
γέλιου και της
***λήθης*» (1990)**

ΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΑΣΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

- <http://www.pi-schools.gr> (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο)
- <http://edu-gate.minedu.gov.gr/> (Δικτυακής Εκπαιδευτικής Πύλης του Υ.ΠΑΙ.Θ)
- <http://www.culture.gr> (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού)
- <http://www.ime.gr/> (Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού)
- <http://www.e-history.gr/> (Ελληνική Ιστορία)
- <http://www.elia.org.gr> (Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό αρχείο)
- <http://efimeris.nlg.gr/ns/main.html> (ψηφιακή συλλογή εφημερίδων και περιοδικών)
- <https://archive.ert.gr/> (Τηλεόραση ΕΡΤ)
- <https://spartacus-educational.com/> (Spartacus Educational)
- [ΠΑΝΟΡΑΜΑ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ ΠΑΝΟΡΑΜΑ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ \(1895-1945\)](#)
- <https://www.skai.gr/emeis-oi-ellines-1> (Τηλεόραση ΣΚΑΪ)

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ (Ο.Π. Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ)

1.ΥΛΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΑΠΟ «ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ » ΤΟΥ ΚΕΕ (ΣΕ ΨΗΦΙΑΚΗ ΜΟΡΦΗ):

<http://www.kee.gr/html/themata.php?&ID=125>

2.ΥΛΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΟΥ ΚΕΓ ΣΤΟΥΣ «ΨΗΦΙΑΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ» («ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ» ΣΕ ΨΗΦΙΑΚΗ ΜΟΡΦΗ) :

http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/greek_history/index.html#42

3.ΕΠΙΛΟΓΗ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΜΑΘΗΣΙΑΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΛΥΚΕΙΟΥ ΑΠΟ ΤΙΣ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ:

<http://photodentro.edu.gr/lor/subject-search?locale=el>

<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/11229?locale=el>

Ηλεκτρονικές πηγές

- ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΙΕΠ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

http://users.sch.gr/sfscholiki/files/nomothesia/ps3_istoria_g_gel.pdf

- ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΥΠΡΟΥ

<http://archeia.moec.gov.cy/sm/227/methodologia.pdf>

- ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ (ΜΑΥΡΟΣΚΟΥΦΗΣ Δ., ΚΑΨΑΣΚΗ Α.)

<http://seminarioistorias.weebly.com/#>

- ΜΑΥΡΟΣΚΟΥΦΗΣ Δ. (2013) ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ. ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΠΘ.

➤ Ενότητα 3: Κατηγορίες και είδη ιστορικών πηγών: γραπτές, παραστατικές, ηχητικές, μεικτές

https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS223/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%95%CE%9D%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91_o3.pdf

- Ενότητα 5: Κριτική προσέγγιση και ανάλυση χαρτών, διαγραμμάτων, κινηματογραφικών και τηλεοπτικών πηγών, ηχητικών πηγών, μουσείων – ιστορικών τόπων – μνημείων, προφορικών πηγών

https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS223/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%95%CE%9D%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91_o5.pdf

- Ενότητα 7: Η διδακτική μεθοδολογία και η ιστορική σκέψη των μαθητών

https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS223/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%95%CE%9D%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91_o7.pdf

- Ενότητα 9: Στρατηγικές με έμφαση στην πολυπρισματικότητα, την επίλυση προβλημάτων, τη διαθεματικότητα, την προσέγγιση συγκρουσιακών θεμάτων και την πολυπολιτισμικότητα

https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS223/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%95%CE%9D%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91_o9.pdf

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγγελάκος Κ., Κόκκινος Γ. (επιμ. 2004). *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο και η διδασκαλία της ιστορίας με τη χρήση πηγών*. Αθήνα: μεταίχμιο.
- Αρώνη – Τσίχλη Κ. (2008). *Ιστορικές σχολές και μέθοδοι. Εισαγωγή στην Ευρωπαϊκή Ιστοριογραφία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Αζέλης Α., Λαμπάτος Γ. (2003). *Ιστορία της Β΄ και Γ΄ Λυκείου Γενικής Παιδείας. Οι ιστορικές πηγές*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Αντωνιάδης Λ.(1995). *Η διδακτική της Ιστορίας*, Αθήνα: Πατάκης
- Βαζούρα Ζ. (2007). *Η διδακτική της ιστορίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση με βάση τις αρχές του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη διδασκαλία των γλωσσών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press
- Γρυντάκης, Γ. (1999). *Τρόποι αισθητοποίησης του μαθήματος της Ιστορίας*. Στο Σεμινάριο 21, σσ.229-243
- Δάλκος Γ.(2000). *Σχολείο και μουσείο*. Αθήνα: Καστανιώτης
- Ευσταθίου-Καραγεωργάκη Μ. (2007). *Σύγχρονες μεθοδολογικές προσεγγίσεις στη διδασκαλία της Ιστορίας. Εφαρμογές στο γυμνάσιο και στο λύκειο*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη
- Ίγκερς Γκ.(2006). *Η ιστοριογραφία στον 20ό αιώνα*, μτφρ. Π. Ματάλας. Αθήνα: Νεφέλη (4η επανέκδοση)

- Chris Husbands (2000). *Τι σημαίνει διδασκαλία της Ιστορίας; Γλώσσα, ιδέες και νοήματα*. μτφρ. Α. Λυκούργος. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Μαστραπάς Α. (2008). «Η προσέγγιση των πηγών ως παιδαγωγικό αγαθό και ως εκπαιδευτική τεχνική στη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας». Πρακτικά Συνεδρίου: *Η διδασκαλία της Ιστορίας στη Μέση Εκπαίδευση*. Σύνδεσμος Ελλήνων Κυπρίων Φιλολόγων – Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων, Λεμεσός 3–4 Οκτωβρίου 2008, Λευκωσία 2011.
- Μαυροσκούφης Κ. Δ. (2005). *Αναζητώντας τα ίχνη της Ιστορίας: ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη.
- Stradling R. (2001). *Η διδασκαλία της Ευρωπαϊκής Ιστορίας του 20ού αιώνα*. Συμβούλιο της Ευρώπης.